

УДК 332.012.324

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-6-16>

Пілявський В.І.

кандидат економічних наук, старший викладач
Міжнародного університету бізнесу і права

Piliavsky Volodymyr

PhD in Economics, Doctoral Candidate,
International university of business and law

ОЗНАКИ, ФАКТОРИ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ І НАРОЩУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

SIGNS, FACTORS AND CONDITIONS OF FORMATION AND INCREASING THE POTENTIAL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AIC ENTERPRISES

У статті розглянуто питання стійкого розвитку підприємств, факторів та умов, що впливають на нього. Сформульовано таке авторське визначення поняття «стійкий розвиток підприємства»: стійким економічним розвитком агроформування вважатимемо поступальний процес з одночасним вирішенням соціальних проблем села й забезпеченням збереженості навколишнього середовища. Виявлено основні завдання підприємств АПК щодо забезпечення стійкого розвитку. Запропоновано формування механізму стійкості та розвитку підприємства. Розглянуто зміст діяльності з регламентації стійкого розвитку на підприємстві. Визначено, що вирішення проблем із формування та реалізації оптимальної для підприємств агропромислового комплексу (АПК) стратегії забезпечення нарощування потенціалу стійкого розвитку є найбільш нагальним завданням у системі сталого розвитку України.

Ключові слова: *стійкий розвиток, підприємства АПК, економічний потенціал, продовольча безпека, потенціал стійкого розвитку.*

В статье рассмотрены вопросы устойчивого развития предприятий, факторов и условий, влияющих на него. Сформулировано такое авторское определение понятия «устойчивое развитие предприятия»: устойчивым экономическим развитием агроформирования будем считать поступательный процесс с одновременным решением социальных проблем села и обеспечением сохранности окружающей среды». Выявлены основные задания предприятий АПК касательно обеспечения устойчивого развития. Предложено формирование механизма устойчивости и развития предприятия. Рассмотрено содержание деятельности по регламентации устойчивого развития предприятия. Определено, что решение проблем по формированию и реализации оптимальной для предприятий агропромышленного комплекса (АПК) стратегии обеспечения наращивания потенциала устойчивого развития является наиболее насущным заданием в системе устойчивого развития Украины.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, предприятия АПК, экономический потенциал, продовольственная безопасность, потенциал устойчивого развития.*

Sustainable reproduction of agro industrial complex is closely connected with expansion of investment opportunities and improvement of market relations of its main link – agriculture. This is explained by the fact that in terms of assessing the overall economic importance of agro industrial complex solves enormous strategic goals and, having a unique production feature, acts not only the economic sector, but also the most important component of society.

The realization of the task of forming and increasing the potential for the priority development of the agro-industrial complex of Ukraine makes it extremely relevant cross-sectoral approach to this problem, substantiation of accelerated growth of the final product of the complex, increasing its competitiveness in the conditions of globalization of the global food market, innovation and investment labor and social infrastructure of rural areas, provision enterprise complex resources. The purpose of the study is to identify specific features of the formation of the potential of the agro-industrial complex in the process of connecting subjective and objective factors of production. It is established that the provisions of classical theories of economics concerning the problems of management of the functioning and development of socio-economic systems are very relevant in the current conditions. The analysis of the laws contained in the classical theories, gives an opportunity to fully assess the background and prospects for sustainable development. The criterion for the effectiveness of long-term priority development of the agro industrial complex is the steady growth of the final product vector as a condition for meeting the urgent needs of the population for food and increasing the export potential of the country. The lack of a unified methodology for managing the sustainable development of regional agro industrial complexes, which takes into account current ideas about the nature of reproductive processes, is the reason for the lack of development of the mechanism and tools to develop a strategy for ensuring the sustainable development of agricultural enterprises. The theoretical study of the problem of priorities in the economy and the methodological principles of their substantiation is based on the cross-sectoral assessment of the impact of factors of modern economic growth on the growth of the final product of the agro industrial complex. Of particular importance is the enhancement of the innovation-investment potential of the complex, the introduction of resource-saving technologies, and the increase of soil fertility.

Keywords: sustainable development, agricultural enterprises, economic potential, food security, sustainable development potential.

Постановка проблеми. Стійке відтворення АПК тісно пов'язано з розширенням інвестиційних можливостей і поліпшенням ринкових відносин його головної ланки, а саме сільського господарства. Це пояснюється тим, що щодо оцінювання загальноекономічної значущості АПК вирішує колосальні стратегічні завдання і, маючи унікальну виробничу особливість, виступає не тільки сектором економіки, але й найважливішою складовою життя суспільства.

Вирішення завдання формування та нарощування потенціалу для пріоритетного розвитку агропромислового комплексу України робить надзвичайно актуальними міжгалузевий підхід до цієї проблеми, обґрунтування прискореного зростання кінцевого продукту комплексу, підвищення його конкурентоспроможності в умовах глобалізації світового продовольчого ринку, інноваційно-інвестиційне забезпечення пріоритетного розвитку агропромислового комплексу, розвитку аграрного ринку праці та соціальної інфраструктури сільських територій, забезпечення підприємств комплексу ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси стійкого розвитку досліджено в наукових працях Е. Андерсона, П. Саблука, О. Осауленка, В. Савчука, В. Трегобчука, Є. Хлобистова та інших учених. Наукова література досить послідовно та глибоко узагальнила фактори, принципи, умови та механізми реалізації концепції стійкого розвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак залишається об'єктивна необхідність подальших досліджень стратегій економічного розвитку, насамперед, сільськогосподарського виробництва в умовах глобалізації.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є виявлення специфічних рис формування потенціалу агропромислового комплексу в процесі з'єднання суб'єктивних та об'єктивних факторів виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формулюючи поняття стійкого розвитку підприємства, візьмемо до уваги те, що стійкий розвиток означає таке:

- постійне нарощування обсягів продукції, що випускається;
- зростання обсягів продажу й одержуваного прибутку;
- збільшення частки ринку;
- зростання показників ефективності виробництва;
- зростання капіталізації активів підприємства;
- зростання задоволеності персоналу, який причетний до підприємства та рівня його добробуту;
- мінімізація навантаження на довкілля;
- перебування в правовому полі;
- постійне оновлення обладнання, технологій та організації виробництва для підтримки їх на прогресивному рівні [11].

На підставі положень ООН дамо більш розширене визначення поняття «стійкий розвиток»: стійкий розвиток підприємства є поступальним, прогресивним протягом усього життєвого циклу (з подоланням можливих криз) економічним (розширення масштабів діяльності й підвищення організаційно-технічного рівня виробництва) та соціальним розвитком (зростання людського капіталу та трудового потенціалу кожного працівника) за збереження та збільшення рівня екологічності (безвідходності) виробництва й соціальної відповідальності перед суспільством.

Для підприємств АПК основні завдання та напрями стійкого розвитку представлені в рис. 1.

Потенціал економічного зростання агропромислового комплексу України характеризується достатнім рівнем забезпеченості земельними та трудовими ресурсами, сформованою багатуоукладною структурою, наявністю резерву потужностей для організації якісної переробки сільськогосподарської продукції.

АПК України в сучасних умовах забезпечує державну продовольчу безпеку й має високу потенційну можливість для організації поставок своєї продукції за межі країни, адже розширенню ринків збуту сприяє географічне положення, оскільки Україна розташована неподалік від високорозвинених країн Європейського Союзу та вузла світових торговельних шляхів (Середземного моря), має вихід до Чорного моря з діючими портами.

<i>Соціальна сфера:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – безумовна увага до безпеки продукції для споживачів; – цільовий підбір працівників на ключові посади фахівців; – виховання господарського ставлення до роботи у співробітників підприємства; – формування сприятливого соціально-психологічного клімату колективу; – введення режиму економії та ощадливості; – правова коректність у відносинах підприємства з іншими суб'єктами господарювання та власними працівниками; – попередження розкрадань і корупційних схем з боку співробітників.
<i>Економіка:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – орієнтація на споживача та його потреби; – випуск конкурентоспроможної продукції; – підвищення вимог до контролю сировини, технологій та готової продукції; – ресурсо– та енергозбереження; – підтримання сучасного рівня техніки й технології виробництва; – використання прогресивних методів організації виробництва й управління.
<i>Екологія:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – мінімізація навантаження на довкілля; – адаптація виробництва до принципів «зеленої економіки»; – моніторинг довкілля та вплив на нього підприємств.

Рис. 1. Основні завдання стійкого розвитку підприємств АПК

Джерело: [4; 7; 9]

Нестабільність функціонування АПК у сучасних соціально-економічних умовах потребує моніторингу основних показників ефективності управління потенціалом суб'єкта господарювання, розгляду напрямів та методів його всебічного розвитку задля посилення їх практичної орієнтованості на пошук ідей, які складуть інноваційний фундамент; впровадження процесів створення й реалізації інновацій на ринку агропромислової продукції. Вирішальними факторами, які окреслюють пріоритетність реформування й подальшого розвитку аграрної сфери та сільських територій у складі національного господарства України, є [1; 2; 10]:

1) підвищення значущості сільськогосподарської галузі у зв'язку з глобальною економічною кризою, яка базується на тому, що:

– в умовах кризи лише аграрне виробництво має позитивну динаміку;

– сільське господарство є економіко утворюючою галуззю;

– сільськогосподарська галузь є стратегічно важливою для забезпечення незалежності та життєздатності країни;

– зростають потенціал та привабливість сільськогосподарської галузі, зокрема інвестиційні;

2) достатнє забезпечення аграрних товаровиробників відновлюваними природними та кліматичними ресурсами (наявність родючих сільськогосподарських земель і найсприятливіших кліматичних умов для аграрної діяльності).

За умов володіння таким потенціалом Україна може досягти кращих світових показників собівартості та якості сільськогосподарської продукції. Під час застосування ресурсозберігаючих технологій інвестиції, спрямовані в сільське господарство, повинні стати високоефективними та забезпечити стійкий розвиток галузі.

Однак гальмуючими факторами розвитку можуть виступати:

– унеможливлення розширення земельних площ, сприятливих для ведення сільськогосподарського виробництва (насамперед, тих, що мають родючі ґрунти);

– зростання плати за землю;

– зменшення родючості та деградація ґрунтів внаслідок інтенсифікації їх використання;

– драматичні для сільського господарства прогнозовані зміни клімату (пов'язані з накопиченням в атмосфері парникових газів), зростання ризиків сільськогосподарського виробництва [3].

Методологічним підходом до обґрунтування економічного механізму забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарського виробництва вважаємо встановлення зв'язків між такими категоріями, як ресурсний та інноваційний потенціал, розширене відтворення, прибуток, продовольча безпека (рис. 2).

Стійкий розвиток сільського господарства має базуватися на дії економічного механізму та комплексі його складових елементів. Основними складовими елементами економічного механізму стійкого розвитку у сільському господарстві є цільові програми сталого соціально-економічного розвитку галузі, форми державної підтримки та регулювання, ціноутворення, стимулювання процесу впровадження інноваційних розробок у практичну діяльність підприємств галузі, іпотечне кредитування, розвиток інтеграції та диверсифікації, соціальне забезпечення сільського населення [5].

Відповідно до положень стандартів зі стійкого розвитку на підприємствах АПК повинна бути здійснена регламентація відповідної діяльності. До сфери регламентації діяльності щодо забезпечення стійкого розвитку підприємства віднесемо інституалізацію цієї діяльності на підприємстві, структурування необхідних служб, практику моніторингу розвитку підприємства, формалізацію участі персоналу в цій діяльності, формування передумов і потенціалу розвитку, підбір і використання інструментів забезпечення стійкості, розвиток виробничо-господарського потенціалу підприємства та складання відповідної звітності. Основні аспекти регламентації стійкості розвитку на підприємстві АПК представлені в табл. 1.

Стійкий розвиток агропідприємства є складним, багатоплановим поняттям, яке відображає його здатність

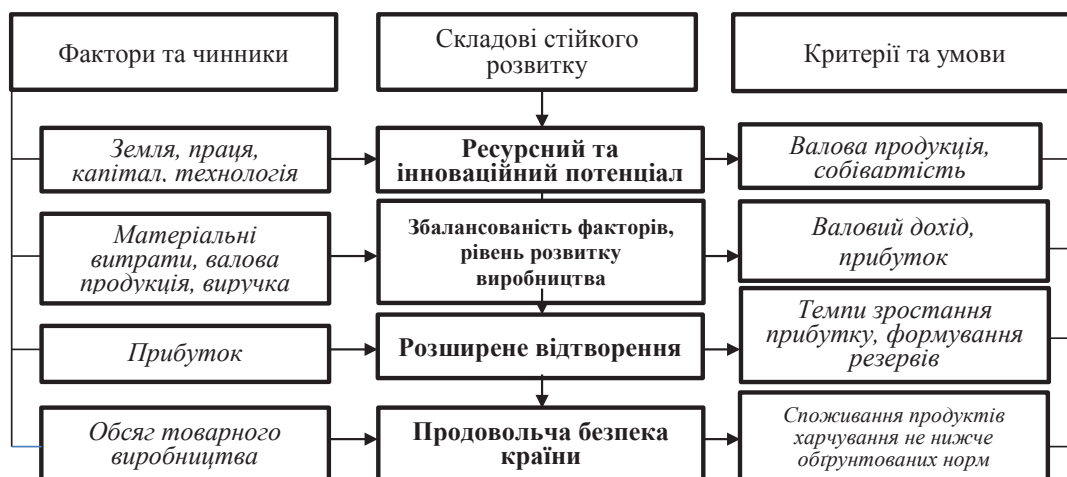

Рис. 2. Зміст складових стійкого розвитку аграрного виробництва

Таблиця 1

Напрями регламентації стійкого розвитку підприємств АПК

Напрями	Основні аспекти та заходи
Інституалізація	– Розроблення концепції, принципів, стратегії та програми стійкого розвитку; – формування відповідної організаційної структури; – методологічне забезпечення відповідної діяльності.
Передумови	Конкурентоздатність, кредитоспроможність, платоспроможність підприємства, інноваційний тип розвитку виробництва, захист від витоку конфіденційної інформації та розкрадань ресурсів і продукції.
Структурування	– Комітет зі стійкого розвитку при керівникові підприємства; – помічник керівника на великому підприємстві; – служба безпеки; – служба надійності; – відділи праці та заробітної плати й охорони праці.
Моніторинг	– Моніторинг динаміки та траєкторії розвитку; – моніторинг зовнішнього середовища; – моніторинг внутрішнього середовища.
Формалізація	– Формалізація передумов стійкого розвитку; – формалізація господарського потенціалу, що забезпечує стійкий розвиток; – формалізація інформаційної бази про фактори й події попередньої діяльності підприємства; – формалізація зовнішніх зв'язків із зацікавленими організаціями.
Інструменти стійкого розвитку	– TQM – загальний контроль якості; – TPM – загальний догляд за обладнанням; – SWOT і PEST – методи аналізу середовища; – ЗСП – збалансована система показників; – ощадливе виробництво тощо
Потенціал стійкості	– Конкурентоздатна продукція; – сучасне обладнання; – передова технологія; – прогресивна організація; – фінансова стійкість.
Звітність зі стійкого розвитку	Серед економічних показників передбачені: – традиційні показники ефективності; – частка закупівель ресурсів у місцевих постачальників і в інших регіонах; – участь підприємства в пенсійних програмах; – частка місцевих жителів у штаті підприємства та у складі вищого керівництва; – інвестиції в розвиток соціальної інфраструктури регіону.

Джерело: сформовано автором

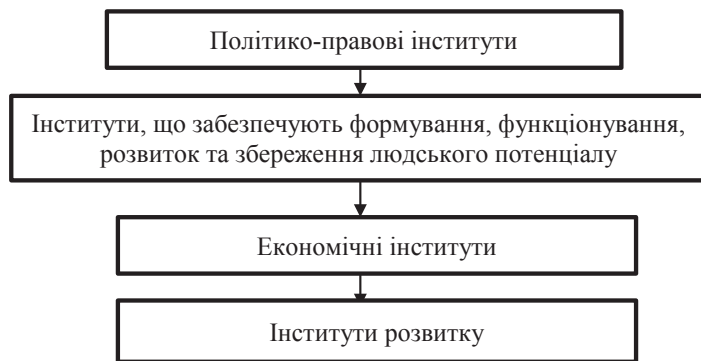

Рис. 3. Ієрархізація інститутів, призначених забезпечувати стійкий розвиток економічної системи

підтримувати стійке економічне зростання за одночасного вирішення соціальних та екологічних завдань [7].

Забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств є інтенсивною, цілеспрямованою системною діяльністю, яка:

- потребує злагодженої взаємодії всього персоналу підприємства задля створення, збереження й оновлення конкурентних переваг;
- передбачає введення спеціального механізму управління стійкістю, стійким розвитком та регламентацію його формування й функціонування;
- передбачає вплив на всі фактори, передумови стійкості та стійкого розвитку на основі моніторингу їх стану [6].

Потенціал агропідприємства, регіону, галузі – це головна стратегічна змінна, управління якою за допомогою інструментів вираженої соціально-економічної політики формує комплекс необхідних умов стійкого розвитку.

Економічний потенціал стійкого розвитку – це сукупність наявних і можливих для мобілізації ресурсів, необхідних для функціонування конкретної соціально-економічної системи.

З теорії складних систем відомо, що система є більш стійкою за мінімуму градієнтів, тобто якщо існує якнайменше точок біфуркації, та максимально стійкою, якщо така точка одна. В сильно нерівному стані система може втратити причинно-наслідкові зв'язки [6; 7].

Відзначимо, що у зв'язку з цим зростає ймовірність втрати управління. Водночас успішно розвивається система, яка постійно переходить з одного нерівноважного стану в інший. Отже, спостерігається протиріччя між основними економічними цілями, а саме економічним зростанням і розвитком, з одного боку, стійкістю й економічною безпекою, з іншого боку. Під час вирішення цього протиріччя відбувається стрибкоподібний розвиток інституційної системи. У складних системах обов'язково зростає вплив дисфункцій інститутів на соціально-економічний розвиток. Ієрархізація інститутів, призначених забезпечувати стійкий розвиток економічної системи, показана на рис. 3. В результаті аналізу правозастосовної практики, вивчення наукової періодики та матеріалів засобів масової інформації встановлено, що вони потребують удосконалення.

Інституційна система перебуває в постійній зміні. Трансформації інституційної системи можуть мати

еволюційний, хвильовий, циклічний, лавиноподібний та катастрофічний характер.

У соціально орієнтованій економіці на вирішення завдання стійкого розвитку соціально-економічної системи спрямовані стратегії та програми соціально-економічного розвитку, антимонопольна політика, підтримка малого й середнього підприємства, формування сприятливого інвестиційного клімату [2; 5; 8]. В результаті спільних дій, спрямованих на формування, розвиток, використання й збереження людського потенціалу, створюється соціально динамічний мультиплікатор економічного зростання й стійкого розвитку, який визначається взаємодією трьох складових, а саме соціального ефекту економічних перетворень, схильності індивідів до творення, інститутів суспільства.

Висновки. Встановлено, що положення класичних теорій економіки щодо проблем управління функціонуванням і розвитком соціально-економічних систем дуже актуальні в сучасних умовах. Аналіз закономірностей, що містяться в класичних теоріях, дає можливість всебічно оцінити передісторію та перспективи стійкого розвитку.

Критерієм ефективності тривалого пріоритетного розвитку агропромислового комплексу є стійке зростання вектору кінцевого продукту як умови задоволення нагальних потреб населення в продовольстві та нарощування експортного потенціалу країни.

Відсутність єдиної цілісної методології управління стійким розвитком регіональних агропромислових комплексів, що враховує сучасні уявлення про природу відтворювальних процесів, є причиною недостатньої розвиненості механізму та інструментарію розроблення стратегії забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Теоретичне дослідження проблеми пріоритетів в економіці та методологічних принципів їх обґрунтування засноване на міжгалузевому оцінюванні впливу факторів сучасного економічного зростання на зростання кінцевого продукту агропромислового комплексу. При цьому особливе значення мають нарощування інноваційно-інвестиційного потенціалу комплексу, впровадження ресурсозберігаючих технологій, підвищення родючості ґрунтів.

Бібліографічний список:

1. Попова О. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. Київ : НАН, Інститут економіки та прогнозування, 2009. 352 с.
2. Гайдуцький А. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектору економіки. *Економіка України*. 2013. № 2. С. 69–73.
3. Палига Є. Соціально-економічний механізм формування ефективної економіки. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2010. 340 с.
4. Янків М. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України. Луцьк : Коопосвіта, 2010. 448 с.
5. Саєнко Г., Папаїка О. На шляху до стійкого розвитку економіки: господарський механізм взаємодії. Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. 928 с.
6. Карпінський Б. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель. Львів : Логос, 2005. 255 с.
7. Коков А. Методологические вопросы устойчивого развития агропромышленного комплекса. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 12. С. 116–120.

8. Коряков А. Методологические вопросы устойчивого развития предприятий. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 4 С. 110–114.
9. Попович О. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування і реалізації. Київ : Фенікс, 2015. 248 с.
10. Саблук П. Підвищення ролі аграрної економічної науки у формуванні та реалізації аграрної політики в Україні. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3–10.
11. Стельмашук Ю. Інноваційне забезпечення сталого розвитку природного потенціалу сільських територій. *Сталий розвиток економіки*. 2011, № 1. С. 135–140.
4. Yankiv M. Organizational and economic mechanisms of development and function of the agro-industrial complex of Ukraine. Lutsk : Kooposvita, 2010. 448 p.
5. Sanko G., Papajka O. On a hat before the economy's fast development: state-owned mechanism of cooperation. Donetsk : DonDUET it. M. Tugan-Baranovsky, 2005. 928 s.
6. Karpinsky B. Steel development of the economy: the model is pagan. Lviv : Logos, 2005. 255 s.
7. Kokov A. Methodological issues of sustainable development of the agricultural sector. *Issues of economics and law*. 2012. No. 12. S. 116–120.
8. Koryakov A. Methodological issues of sustainable development of enterprises. *Issues of economics and law*. 2012. No. 4. S. 110–114.

References:

1. Popova O. Steel rosette of the agricultural sphere of Ukraine: politics and mechanics. NAS, Institute of Economics and Forecasting. Kyiv, 2009. 352 p.
2. Gaidutsky A. Economic Mechanisms for securing the investment and competitiveness of the agricultural sector of the economy. *Economy of Ukraine*. 2013. No. 2. S. 69–73.
3. Paliga Ye. Social-economic mechanism of formulating effective economy. Lviv : Institute of Regional Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, 2010. 340 p.
9. Popovich O. Science and Technology and Innovation Policy: Basic Mechanisms of Formation and Realization. Kyiv : Fenix, 2015. 248 p.
10. Sabluck P. Predvyshennya roles agrarian economic science in the form of realizing agrarian policy in Ukraine. *Economy APK*. 2005. No. 3. S. 3–10.
11. Stelmashchuk Yu. The Innovation Management of the Steel Development of the Natural Potential of the Territories. *Steel economy rosette*. 2011. No. 1. S. 135–140.